

6896

F52. III

Haáz Rezső Múzeum
Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

Dálnoki Teleki Mihályé, Melyő Grotz
Teleki Domokos ur ö. Nője ajándékából
1791 10 Jang Kolcs.

CSZ Joh. Kando

Ex Oblatione J. D. D. D.
adversis Mic. Teleki.

1606

Haáz Rezső Múzeum
Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

Haáz Rezső Múzeum
Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

Haáz Rezső Múzeum
Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

Haáz Rezső Múzeum
Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

Ms.
e. 110. 1. 12

Haáz Rezső Múzeum
Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

F. 206.

NE BÁNTSD
A
MAGYART.

Irta

Gróf ZRINYI MIKLÓS:

És most újjonnan
ki-botsáttatott

MÁROS-VÁSÁRHELLEN,

M. DCC. XC.

Haáz Rezső Múzeum
Tudományos Könyvtára
Székelyudvarhely

Libes Bibliothecae-Cit. de.
Sef. in Caesum venit
fuit Seseon Graepo.
Mich. Puzoski lo
Bibl. shuaro Joh. Jmra
Imprimatur.
Vien. 8. August.
1789.

HOFFINGER. m. p.
Secret.

1606

SYMBOLUM

ILLUSTRISSIMI DOMINI
COMITIS

NICOLAI ZRINYI:

Nemo me impune lacessit.

Dulce et decorum est pro Patria mori.

Mors et fugacem persequitur Virum.

ARGUMENTUM

totius Operis.

Ezzel az Irással megtattatik-meg:
hogy Fegyver kell Országunk-
ban: miképen kelljen azt ren-
delni; tartani: és más fok
particuláritást-is fel-találnunk,
ha akarjuk.

Volenti nihil difficile.

Sors bona nihil aliud.

A'

Török Afium ellen való
O R V O S S Á G .

Avagy:

A' Töröknek Magyarral való Bé-
kefsége ellen

A N T I D O T U M .

Exordium.

CYRUS Király, mikor Croesusra Sardis
várofsát vitéz-vólna, azt írja a' Hi-
stória: A' Városnak meg-vételekor, egy
Vitéz, magára a' Croesus Királyra akad-
ván, 's nem tudván ki legyen, meg-a-
karja-vala ölni. Croesus Király' Fija, a'
ki egész életében néma vólt, és soha egy

A 3

szót

szót sem szólhatott az előtt, ott talál-
kozván lenni akkor az Attya mellett, lát-
ván veszedelmét az Attyának, meg-szól-
lala a' Vitézhez, mondván néki: Ne bántsd
a' Királyt! Vallyon nem hasonló-é az
én fel-kiáltásom, édes Nemzetem! Lá-
tok egy rettenetes Sárkányt, melly mé-
reggel, dühösséggel, teli kapóul az öléc-
ben viseli a' Magyar Koronát. En tsak
nem mint néma, kinck semmi *Professio*
a' mesterséges szöllásra nintsen. Fel-ki-
áltok mindazáltal, ha kiáltásommal el-i-
jeszthetem azt a' dühös Sárkányt, kiált-
ván: *Ne bántsd a' Magyar!* Sze-
gény Magyar Nemzet! Annyira jutott-é
iggyed, hogy senki ne-is kiáltson-fel u-
tolsó veszedelmében? hogy senkinek szí-
ve ne keseredjék-meg romlásodon? hogy
senki utolsó haláloddal-való küzködésed-
ben egy biztató szót ne mondjon? E-
gyedül

gyedül légyek-é én Ör-állód, ki meg-je-
lentsem veszedelmedet? Nehéz ugyan a'
hívatat nékem, De ha az Isten 's Ha-
zámhoz-való szerezet reám tötte. Imé
kiáltok, hallj-meg engem élő Magyar:
Ihol a' veszedelem! Ihon az emészto tűz!
Imé tudományt téfzek előtted nagy Is-
TEN! Mindent a' mit tudok kiáltok,
hogy én tölem el-aluvásomért ne kérd-e-
lő Nemzetem' vérét, a' mint meg-fenye-
gettél a' nagy Ézékiel Prófétával: *Veni-
entem gladium nisi annunciauerit speculator a-
nimarum, quae perierint, sanguinem illorum de
manu ejus requirit Dominus.* Az az: Ha a'
Lelkeknek Ör-állója nem jelenti-meg hogy
jő a' fegyver, a' kiket el-veszt a' fegyver,
azoknak vérét az Ör-álló' kezéből kíván-
ja-meg az ISTEEN. De mi dolog az, Ma-
gyarok! hogy nem tsak az Ör-állótok' je-
lentését hallván, hanem magatok szemci-

vel a' veszedelmet látjátok, még-is fel-
nem serkentek mély álmotokból. Ugy hal-
lom, a' tengeri medve olly bátorságos
és gond nélkül-való, hogy mikor leg-job-
ban dörög az Eg, mentől magafsabb kö-
sziklára fel-hághat, ott aluszik. Avagy
talám ilyen *securitással* vagytok ti-is? Ugy
vagyon: a' Borostyán-fának-is, írják a' *Naturálisták*, menny-kő ellen-való bizodalmat:
azért adtuk magunkat ennek a' *Laurusnak*
árnyéka alá, hogy meg-maradhassunk. De
félek rajta, hogy a' *Fatum* e' Nemes Ág-
nak gyökerét meg-tompítja, tsak a' mi
veszedelmünkre-is, vagy hogy hervad, tit-
kos belső okokból gyökere. Ha azért ok-
vetetlen bizodalmat nem találunk, tsak a'
mezítelen reménységben; szükség hogy ól-
talmat nézzünk magunknak, magunk em-
berségében és vigyázásában, *Isten* u-
tán, a' Patsirrák' példája adjon okot né-
künk

künk a' mi magunk óltalmában, melly ha
nem lesz', hijában remélljük szomszédink-
tól 's más idegen barátinktól a' segedel-
met. De még az *Istentől*-is túnyául
kérni segedelmet, véték és bolondság, a'
mint a' bölts *Demosthenes* néha mondja-va-
la: *Nam non modo Deus, sed ne amicus*
quidem rogandus est, ut dormitanti cuquam
aut desidi praesidio sit. Az az: Mert nem
hogy az *Istent*, de még a' barátot-is
nem kell kérni, hogy a' túnya és rest em-
bernek segítségül legyen. Magyarok! ti-
néktek szóllok. Ez a' rettenetes Sárkány
Török, Váradot, Jenőt tőlünk el-vette;
fok ezer Lelket rabságra vitt; fok a'
kardnak élivel emésztett-meg; Erdélyt,
Koronánknak egy leg-szebbik Boglárát fel-
prédálta, zavarta; Fejedelmünket el-ta-
podta; gázolja Nemzetünket 's Országun-
kat, mint egy erdei Kan a' szépen plán-
tált

tált szállót. Kérdezkedjete egymástól; kit illet ez a' vesztély? kit fenyeget ez a' háboru? ha fel-találjuk azt üszta elménkel, hogy az nem mi nyavalyánk, ám-bár halgafs, bízzuk más *discretio*jára óltalmunkat. De ha az oklatan-állatok, a' magok barlangjoknak meg-bántódásáért, s magok kölyköknek fel-vételekért készek halált szenvedni; mennyivel inkább minékünk, kik ditsőséges Magyar Vérnek maradéki vagyunk, a' mi Atyánkfiaiért, Anyáinkért, Feleségeinkért, Gyermekünkért, Hazánkért meg-kell indúlunk, halálra-is, ha kívántatik, mennünk, még-is leg-alább bocsázut ezen a' dühös Eben állánunk. Talám vagyon olyan gondolatja némellynek: *Hogy a' mi meg-esett, meg-esett; és meg-orvosolhatatlan dolog már.* De meg-szünik a' dühös Eb azután. Mert Rákóztit, kívánsága szerrint

rint, el-vesztette; Erdélyt meg-alázta; Magyar-Országot el-ijesztette: elég az neki. Hívságnak hívsága ez a' gondolat. Forgassuk-elő a' Hístóriákat. Meg-találjuk hogy mióta a' Cásipai barlangok közül ki-jött a' Török dühös Nemzet, Keresztény vérnek patakúl folyáa meg-nem állott. Mert

Regi frenis nequit,

Et ira ardens Hostis et Victoria.

Gladiusque felix, cuius infecti jemel

Vecors libido est.

Az az: Nem lehet zabolán tartani, sem a' haraggal dühösködő, sem a' győzedelemmel fel-fúvalkodott Ellenséget. Es boldog fegyver az olyan, mellynek bolond kívánsága hogy egyszer vérrel festessék. Nem használ itt senkinek az ártatlanság, együgyűség. Annál kézszebb a' Török azt rontani, mentől azt jobban maga kára nélkül

kül tselekedheti. Több száz Esztendejénél már, hogy a' Frigynék neve alatt, minket nem nyugotott, hanem rontott, és az alatt ugyan meg-romlánk. Erdélyt az adózás 's alázatosság meg-nem mentette, hanem az el-hitel meg-rontotta. Gondolom hogy itt mondja valaki: Mind igaz ez. De mi magunktól elégtelenek vagyunk a' magunk óltalmára. Ugy vagyunk; azt meg-kell vallanunk, a' Török' erejéhez képest mi csak nyomorúttak vagyunk. De viszont ez a' gondolkozás-is árt minékünk, valamint-hogy a' Görögöknek ártott régentén, mikor a' Persiaiakkal *conferálták* a' magok erejét. Ez a' gondolkozás igen mélyen vala ő nálok meggyökerezve, úgy annyira, hogy mikor a' Persák valamelly részére Görög-Ország-nak indultak-vólna, a' több Görögök magokat szerentségeknek tartják-vala, ha azon-

zonban békével maradhatnak-vala. Így lévén azért a' dolog, a' Persiaiak a' Görögöket mind el-gyalázák, míg az el-kerülhetetlen kételenség, avagy *desperatio*, úgy annyira a' Görögök' szívét meg-nem keményítette-vólna, hogy *Xerxes* Király ellen, a' melly annyi száz ezer Embert hoz-vala, kevés ezerrel ellent állának, és annyira meg-verék azt a' számlálhatatlan sokaságot, hogy szégyennel 's gyalázattal kellett a' Királynak visszafutni. Ha azért a' kételenség, szükség, *Fatalis necessitas*, meg-orvoslotta a' Görögök' szívének lágyágát, miért, minékünk-is lévén szintén abban az el-kerülhetetlen ügyben vesztélyünk, nem tsinál egy Férj-fiú gondolkozást szívünkben, hogy avagy meg-óltalmazzuk magunkat, avagy Vitéz módra haljunk-meg? *Praestat mori sicut Leonem, quam vivere sicut Asinum*; az az: Jobb úgy meg-

meg-halni mint az Orofzlán, mint úgy élni mint a' Szamár. *Aesopus* azt mondja-vala *Faul*-jában: hogy a' Nyúlak meg-unakozván életektől, mivelhogy minden állatoknál félénkebbek vólnának, és csak szaladásban volna minden *securitas*ok; azt végezték magokban, hogy egy nagy tóba, egyfzersmind neki rugaszodván, belé ölnék magokat. Történék azonban, hogy mikor a' tóhoz érkeztek-vólna, a' parton lévő Békák meg-ijedvén a' Nyúlaktól, a' tóba bé-szökdösének: kit meg-látván az öreg Nyúl, így kiált-fel a' többinek: Meg-halljátok Nyúlak! Mi azért mégyünk-vala a' tóba vészni, azt gondolván, hogy nintsen nálunknál félénkebb állat. De, ímé látjuk, hogy a' Békák még nálunknál is félénkebbek: mert mi előttünk ugrának-bé a' tóba: azért ne öljük-meg magunkat ez egyszer. Által kell minékünk-
is es-

is esnünk a' mi szerentsétlenségünkben, ha meg-maradást kívánunk, és úgy vészünk. Számot mint tulajdon magunknak. Mert én nem látok egy Szomszédot-is, sem egy idegen Nemzetet, a' ki a' mi kedvünkért örömeft szerentséltette a' maga békefséges vóltát, a' mi veszedelmünkkel. A' vízbe haló Embertől fél a' hajóban ülő-is, hogy őtet-is bé-ne vonja magával, De vizsgáljunk-meg minden közelebb remélhető segítségkeket.

LENGYEL egyik Szomszédunk; de ettől nem várhatunk semmi segítséget. Mert ő maga-is ez el-múlt hadakozásiban meg-erőtlenedett: mert most-is a' Muszkától békével nem hagyatik: mert *Svecia*-tól nem olly *securus*, hogy más gondolatokat tsinálhasson: mert a' Tatárnak szomszédságában vagyon: mert a' Kozákkal nem
úgy

úgy *complanálta* dolgait, hogy bizonyos légyen benne: mert a' Törökkel békefége vagyon, és (a' mint szólnak) ugyan *beneficiummal obstringálta* a' Török a' Lengyeleket az el-múlt hadakozáskor a' Tatár segítségével: mert annak a' *Republicának* nintsen igyekezeti, sem a' jó hírnek, sem az Orfzágnak kerítésére, *acquisitiojára* Lengyellel azért nints mit mivelniünk.

NÉMET a' második szomszédunk. Ki kell itt választonom a' mi Kegyelmes Urunkat, Királyunkat: ki kétség kívül minden igyekezettel azon vagyon, hogy minket mint sajátit óltalmazzon; noha a' fok hadakozások meg-emészttették alkalmasint az ő Tár-házait 's *haereditarium* Orfzágit; noha most sem bizonyos *Svecia'* igyekezettől, *tumultusokat* az *Imperiumban* kezdenek; noha a' Frantziai Királytól, régi *Antagonistájá-*

flájától, tartani kell; noha az *Imperiumbéli* *Electorok* - is nem olly egy-arányu *sinceritással* vagynak ő Felségéhez, a' mint kívántatnék; noha a' Spanyol Királyt-is, ha sullyosodni kezd a' hadakozás a' Portugálusokkal, nem hagyhatja-el segítség nélkül, mint Attyafiját. Szólljunk mi *in genere* a' Német Nemzetről és az *Imperiumról*. Azt tudjuk-é, hogy a' Német Nemzet, maga veszedelmével, meg-tserélje a' békeféget és bődögságát, kiben otthonn vagyon? Azt tudjuk-é, hogy a' Magyar Nemnek olly *obligatusa*, hogy egy illyen nagy *Bessidval*, mint a' Török, korszára vesse *securitássát*? hogy el-felejtse a' régi *Humusoknak*, Atilálával, és azután-is más Magyaroknak Német-Orfzágnban való rablásfokat és pusztításfokat? hogy kívánja ismét a' Magyaroknak talpra-állásfokat, a' kiktől annak-után-na-is tartani kelljen magoknak? És ha

szintén ad-is valamit: de hogy derekas legyen; vagy *continué*landó; hogy a' megmaradásra elegendő legyen; hogy ha nyér, magának ne akarja tartani; hogy az *in tempore* legyen, a' kit rák-háton mondanak a' Magyarok hogy jár, alig lehetem.

OLOSZ a' harmadik szomszéd. De ennek távol-való léte, a' tengernek közinkbe való vívése, a' fok Urakra és Hercegekre el-ofzlása 's külön mindeniknek *interesse*, nem hágy minékünk nagy reménységet vetnünk az onnan-való segítségre; noha én el-hittem, hogy azok a' nagy Fő Urak és Fejedelmek, el-nem mulatják ugyan, ha mi tőlünk látnak jó igyekezetet és ugyan valóságos *operatior*, mind pénzzel, mind néppel, mind tanátstsal segítnek.

SPANYOL

SPANYOL Nemzetnek mezfzesége; Lusitániába való bé-keveredése, minden tovább-való *discursus*okat egyszer elmetfz. Nem kell arról többet szöllanunk.

FRANCZIA Nemzetről van mit szöllanunk. Ez a' Nemzet bizonyára hadakozó, ditsőséges, hatalmas. De az-is nyilván vagyon, mikor nem magának keres, nem magának hadakozik; nem igen sok jót várhatni tőle. A' mi Magyar Históriank két Példát mutat felölök: *Egyik*, mikor Nikápoly alatt, 'Sigmond Király elveszté a' hartzot a' Frantziák miatt. A' *Második*, a' Pápai árultatást. Egyikből sem tsinálhatunk magunknak kívánatos emlékezetet.

MUSZKAT nem számlálom: mert álomhoz való *discursus* volna inkább, mint való.

valóságához ; noha úgy ítélem , némelly nagy Emberek , nem tudom mitsodás nagy reménységeket tsináltanak magoknak : de a' mint fellyebb íram , sem remélhetjük , sem kívánhatjuk.

C m
Haáz Rezső Magyar Nemzet
Anglia tsak nem más világ , más természet , más hadakozás. Nints ollyra szükségünk , nem-is kívánhatjuk.

Im' az egész Kereszténységet , előszámlálám ! 's nyilván látjuk , azoktól nem lehet a' segítség , hogy a' legyen fundamentoma a' mi szabadulásunknak. De engedjük-meg , fok idegen Népek jöjjenek segítségünkre. De , ha Idegenen fog a' hadakozásnak *administratio*ja állani , bizonyá-

ra semmit sem bízhatunk. Mert forgassuk-fel a' Hístóriákat : meg-találjuk , hogy jól-lehet a' Magyar-is fok helyen botlott a' vitézségben : mindazonáltal a' derekas veszedelmek az Idegenektől estek : holott a' vagy nem érzették nyavalyánkat , avagy a' kételenség nem erőltette a' szerentséltetésre őket , mint a' Magyar. Mert , a' *kinck nem borja , nem nyalja* ! és a' Magyar Nemzet a' Magyar Országgal egyenlő természetet visel ; valaki idegen jö belé , a' vagy nem tud , avagy nints szerentséje az operáláshoz. Mennyünk Példákra , és bár tsak a' Mátyás Király után-való Hístóriákat *ruminaljuk* : meg-látjuk , hogy Felső Lénárd Rogendorff Joachim Brandeburgi Hertzeg' *operatioi* , kik talám máíutt vitéz Generálisok vóltak , Országunkban hafzontalanúl múltak-el. Meg-látjuk a' fok Várak' és Erőrségek' meg-adásában az Idegeneket vét-

kefeknek lenni. Mert Budát meg-tartja-
vala Nádásdi Tamás Szultán Szulimán ellen
ha az Idegenek nem kényszerítik-vala a' fel-
adásra; kik miatt csak-nem maga-is roszszúl
jára. Meg-látjuk ama' vitéz Urat, Lofon-
czit, Tömös-várral együtt vészni, az I-
degenek miatt. Idegen volt Aldana, ki
Lippát; Idegen volt Liscanus és Szala-
mánka, kik Esztergomot gyalázatoson fel-
adták. Idegenek miatt vitéz Nyári Pál-
nak-is Egret meg-kelle adni. Tara Ide-
genek miá vésze; Pápa Idegenek miatt,
's véle együtt Törökké lön. Kosztanitzát
Horvát-Országban Krájetz vészte-el. Er-
dődöt, Györt, Kanisát Idegenek árulák-
el. Tekintsük-meg, Kotzimer, *expeditio*-
jában mint jára. Tekintsük, Básta', Sven-
di Lázár', Belgiosa', Colaldo', Bukovi',
Rozburm', Montenegro', Ekenperger',
Hardek' hadakozást: bizonyára semmi jónk-

ra nem vóltak. Tekintsük Erasmus To-
riff' hartzát, ki nem csak szerentsétlenül;
de az egélz Keresztény Nemzetnek olly
gyalázatjára vólt, hogy soha rajta eleget
nem bánkodhatunk; ho ott azt írja István-
ffi, egy meszszely vajon, vagy mézen, á-
rultanak a' Törökök egy Németet. Néz-
ze-meg Joniust, a' ki Istvánffinak nem hi-
fzen. De nem látunk ismét ollyan di-
tósíseges *operatiókat*, vagy szállott Várnak
meg-segítését, vagy a' Török' földén vitéz
progressuokat. És a' mellyek vóltak-is, ta-
lám néha egy *Aprilisi* szélhez hasonlók vól-
tak azok a' segítségek, mellyek olly nagy
ditsekedéssel Hazánkba jöttek: nyáron 's
aratás után őszszel, jól meg-rabolván Or-
szágunkat, viszsza-mentek, 's magunkat ma-
gunknak hagytak. Kinek nagyobb bizony-
ságát a' ki látni kívánja, nézze-meg István-
ffinak a' XXVIII, Részét a' vége felé és

több helyeken. Ne adja az ISTEEN azt, hogy a' pennám az idegen Nemzetnek akár mellyikéről-is igyekezzék gyalázatokat írnia. Nem az én tzelom az. Mert tudom minden Nemzetnek maga ditsőfségét elegedendőképén mindennapi Hístóriákkal is bizonyítani. De azt kívánom *concludál*ni, hogy mi Magyarok, ne tégyünk fundamentomot senki vitézségében: hanem, míg ISTEEN, ép kezét, lábót adott kinek-kinek, azon erőlködjék, hogy az Idegenek ne légyenek szükségesek *principáliter*, hanem *accessorio*, segítség-képén. Mert bizonyára a' mi sebtünk senkinek úgy nem fáj, mint minékünk, senki nem érzi nyavalyáinkat úgy; mint mi: tehát következik ebből, hogy senki olly serényen nem nyúl az orvótsághoz, mint minékünk kellene nyúlunk; főképen ha az orvótság veszedelemmel jár. Itt talám valaki engemet

meg-

meg-fzöllít, 's azt kérdi tőlem: Mit akarasz ezekből a' fok beszédekből kihozni? Mit tanátsz? Könnyű akár kinek is *declamálni*, *prédikálni*. De orvótság kell a' betegnek. En arra rövideden megfelelek, meg-is duplázom kiáltásomat: *Fegyver, Fegyver, Fegyver* kívántatik! és jó vitézi *Resolutio*! Ezen kívül semmit sem tudok; sem mondok. Avagy azért, Magyarok! ezzel óltalmazzuk-meg magunkat, avagy vitézül halunk-meg mindnyájan: Mert *non datur aliud medium*. Az az: nintsen más eszköz. El-futunk? nints hova. Sohó Magyar-Országot fel-nem találjuk: senki a' maga Országából barátságunkért ki-nem mégyen, hogy minket helyheztesse belé: a' mi Nemes Szabadságunk, az Ég alatt sohó fínts, hanem Pannoniában; *Hic nobis vel vincendum, vel moriendum est*. Itt nekünk vagy győznünk kell, vagy

meg-kell, halnunk. De, miért kelljen el-
vesznünk, vagy kétségbe esnünk, míg
tsontainkban való ereinkben vér; míg Is-
TEN Menny-országban a' mi bizodalunk
lehet; míg kezünkbe kopját, markunkba
szablyát szorithatunk? Avagy külömb *com-*
*positi*oból vagy-on-é a' mi ellenségünk fel-
építve? vagy nem azoktól a' vitéz Magya-
roktól származtunk-é mi, kik kevés néppel
számtalan sok ezer Pogányokat kergettek-
el? Nintsen-é ISTENnek hatalmában,
Hunyadi János' győzedelmét; Má-
tyás Király' ditsőségét kezeinkben ismét
meg-virágoztatni? De úgy, ha mindnyájan
egy ízível lélekkel segítségül híván IsTEN-
nek szent nevét, körmös kézzel nyúlunk
a' magunk dolgához, és fáradsunk, vigyá-
zunk, tusakodunk a' mi életünkért. A' fá-
radhatatlan szorgalmatosság, az unalom
nélkül való vigyázás, a' kész gyorsaság,
és a'

és a' gyors készség izokta annak a' drága
fának gyümölsét el-érni, kit az Emberek
ditsőségnek hívnak. Minékünk pedig Ma-
gyaroknak, nem csak ditsőségünk; de a'
meg-maradásunk-is labban-vagy-on. Nem
vakmerőségre hívok fenkit. Nem haba-
burjául kívánom a' mi nem-es *resolution*kat,
hanem okoságnak mértékletességével, és
állhatatos ízívünknek meg-keményítésével
akarnám hogy elő-állanánk erre a' Nem-
zetünknek utolsó *sententia*' ki-mondására.
En-is Catóval azt mondom: *Scilicet res as-*
pera est, sed vos non timetis eam, imo vero ma-
xime; sed inertia et mollitia animi, alius alium
expectantes, cunctantini; videlicet Diis immor-
talibus confisi, qui suam Rem publicam saepe ma-
ximis periculis servavere. Non votis, neque sup-
pliciis mulieribus auxilia Deorum parantur. Vi-
gilando, agendo, bene consulendo, prospere om-
nia cedunt: ubi socordiae te atque ignaviae tra-
dide

dideris, ne quicquam Deos implores, irati infestique sunt. Az az: Ugyan-is a' dolog nehéz; de ti nem félték attól; vagy de biz' igen-is félték: hanem a' ti elméteknek lágy-sága és restsége miatt, egyik a' másik után várakozván, késedelmezték, t. i. a' halhatatlan Istenekben bízván; a' kik magok Hazájokat gyakorta nagy veszedelmekben meg-tartották. Nem kívánságokkal és aszfonyi esedezésekkel szereztetnek az Isteneknek segítségei. Ha az ember vígyáz, munkálódik, jól tanácskozik, úgy mennek-véghez szerentséfen minden dolgai. Ha az Ember magát restségre és túnyaságra adja, hijában könyörög az Isteneknek: mert azok haraguszna, és ellenkeznek véle. Szántson, vessen, boronáljon, arason, és sok dolgot vigyen-véghez a' gazda-ember, ha élni akar tselédestől. *Nam Diu omnia laboribus vendunt.* Az az: Mert az Isten-

Istenek mindent munka és fáradság után adnak. Hát mennyivel inkább minékünk, kik veszedelemben vagyunk, az egész lelkünknek *applicatióját*, minden testünknek fáradságát fordítanunk kell a' mi veszé-lyünknek el-hárítására: mert egyéb-aránt kinek szántunk, vessünk, [arassunk? kinek neveljük édes Magzatinkat, ha *securitásra* most gondot nem viselünk? majd a' Pogányé lesz' a' mi miénk, és tsak öt Esztendő, vagy kettőt sem ígérhetünk magunknak, ha nem *providálunk*. De ismét itt mondhatja nékem valaki: Jó volna a' hadakozás, ha kívánt *successust* remélhetnénk magunknak; de azt sokszor próbáltuk magunkban, soha nem nyertünk véle, mindenkor markunkba szakadt. Én arra így felelek: Míg a' mi *militaris disciplinánk* *in flore* volt, *Corvinusok* és más vitéz Királyok alatt; nem igaz az, hogy markunkba szakadt

szakadt soha-is szándékunk. Tellyesek a' Hístóriák a' mi Magyar nemzetünknek dítsőségevel. Teli e' Világ azoknak emlékezetekkel, és Európának egy szegelete fints, a' ki a' mi Eleinkről betsülett ne szóllana. Soha Muszurmány-vér nagyobb folyásokkal nem folyt, mint a' Magyar kard által: soha ennek a' Pogány Hóldnak bértöltését fenki úgy nem késlette, mint a' Magyarok. De meg-kell vallanunk, néha nyögve és pironkodva: Mert *dedecori est fortuna prior*; az ez előtti szerentsés voltunk gyalázatunkra vagy. Olyan megszűtünk mi mostani Magyarok a' régiékről, hogy ha elő-jönének mostan más Világról azok a' mi vitéz Eleink, sem mi öket, sem ök minket meg-nem esmérnének. Mert nyelvünkön, szólláfunkon kívül, mivel hasonlíthatjuk magunkat mi azokhoz? úgy hogy, bizonyára mondhatnák nékiünk:

Vox

Vox quidem vox Jacob, manus autem Esau.
A' szó ugyan Jákóbé, de a' kezek Ésaue. Tsúfsága lettünk a' mi Nemzetünknek és magunknak; ellenséginknek pedig, valaki valahonnan jó reánk, prédájává. De miért? A' vitézségnek *disciplinájának* meg-nem tartásáért, a' részegségért és túnyaságért, az egymást gyűlölésért, és ezer ilyen vétünkért. En nem hízelkedhetem édes Nemzetem tenéked, hogy hazugsággal dítsérjelek: mert a' Prófétaként: *Popule mi! qui te beatum praedicant, ipsi te decipiunt.* Az az: Én népem! a' kik téged bődognak mondanak, azok tsálnak-meg tégedet. Hanem, im' meg-mondom magadnak fogyatozóáfídat, olyan szível és szándékkal, hogy meg-esmervén magad is, vesd-ki azt a' morskot eszedből, lelkedből; *reformáld* vétkeidet, öltözzél igazságba, övedzél erősséggel; hívd segítségre a' Je.

a' Jehovát, *refolváld* magad, avagy ajándé-
kozd magad az ISTE^N' nevének, és ma-
gadnak óltalmára köfsünk kardot a' Pogány
ellen. Ha azért a' magunk fogyatkozását
meg-esmérjük előbb, könnyebben az or-
vosságot-is fel-találhatjuk azután. Visgál-
juk-meg tehát, mitsodás formájú hadako-
zások voltak azok, kik nem *succedáltak*,
és mi formán estek? *Ibon az igaz!*

RELATIO.

Mikor meg-hallottuk, hogy a' Török
nagy kézülettel fegyverkezik és kézület re-
ánk, mi-is akkor, de későn kezdtünk
tapodni, kaptunk két-felé: hadat, ferege-
ket kezdtünk gyűjteni. De mitsodás fe-
regeket, régi látott-hallott Vitézekből ál-
lott-é vallyon ez a' sereg? Bizonyára nem:
hanem mentől roszszabb, hitetlenebb, tol-
vajabb volt Országunkban, a' gyűlt-öszve
a' mi

a' mi dobolásunkra. Ismét, ki volt en-
nek Hadnagya? Ugyan-tsak szintén azon
ilyen: vagy a' ki jobban meg-előzte a'
többi részegséggel, garázdasággal, ke-
vélységgel; ki a' maga vitézségének *rudí-
mentáit*, vagy Kassai Kereskedőkön, vagy
Ketskeméti Tösérekén, vagy Sopronyi Kal-
márokon, vagy más szabad Városok' vagy
Polgárok' kárán végezte-el: a' ki nem a'
jó hírért, névért, betsületért íratna-bé ma-
gát a' hadakozásba; hanem hogy ezeket
a' fellyül meg-írt *Virtusokat* jobban és sza-
badofabban üzhesse: a' ki, hogy jobban
boszszuját valamelly Falukra, vagy Nemes
emberre ki-tölthesse, kívánt hadi ember
lenni; hogy ezzel a' *Titulus*sal mind mó-
dot, mind mentséget találjon vétkeinek.
Igy azért nem sereg, nem hadakozási jó
lélekkel származott igyekezet; hanem fár-
sángolás, bordély, és ha mi roszszabb ne-

vet tudnék találni ennyi meg-feslett erköltsnek. Régenten ama' nagy *Hannibál*-nak vitéz hadát, *Campania* egy Olosz-Országgyönyörűség Tartomány, a' maga gyönyörűségével meg-vesztegette, el-lomhította és erőlenítette. Nints a' mi Magyarinknak szükségek *Campaniára* elébb, hogy-fem mint a' Hadba mennének? Készen vagyunk el-vesztegetve és el-tűnyúlva: *Diis hominibusque invis*; nem kell minékünk olly nagy ellenség, mint a' Török: egy *Canicula*' melege, egy *Februarius*-nak szele, egy éjtszakának virrasztása, egy napnak koplalása, meg-rontja hadainkat, és femmivé téfzi. Illyenek a' mi hadaink! De mivel jobb vallyon ennél a' Nemesség? Mivel jobb az Uri Rend? Bizonyára mind egy bordában szöttek vagyunk, egy tsepyére-is egyik Rend a' másikat nem tsúfolhatja. A' mostani Nemes nem gondolja-meg,

ja-meg, mitsoda az Igaz Nemesség; mivel nyerték a' mi eleink a' Nemességet, 's mivel tartatik meg-is: egy Nemzet sem pattog úgy 's nem kevélykedik Nemesség Titulusával, mint a' Magyar; maga annak meg-bizonyítására 's *conservatio*jára, látja ISTEEN, semmit nem tselekszük. Fiaink haszontalanul élnek, vagy otthon Attyoknál Annyoknál; vagy ha ugyan derekafon látni 's hallani akarnak (a' mint ők mondják) egy Magyar Ur' Udvarába bé-állanak és szerződnek. Ott mit tanulnak? Innya: Mit többet? Pompáskodni, egy Mentét arannyal meg-prémeztetni; egy Kantárt pillangókkal meg-tzifráztatni; egy Forgóval, egy varrott Lódinggal pípeskedni, Paripát futtatni; egy szóval, esküdni, hazudni, és femmi jót nem követni. Héj melly külömb vala ama' *Lacedaemoniai* Afzfony, mikor a' Fiát, melly immár fel-

C 2   nevel-

nevelkedett-vala, fel-fegyverkezettvén jó módjával, végre egy Pa'ist ada néki; ezen szóval: *Aut cum hoc, aut in hoc*; Avagy ezt hozd hozzám tisztességesen, avagy ebben hozzanak betsülettel. Mi pedig nem így; hanem, ha Udvarba nem mégyen az Ifjú, sem Hadban, sem Végekben, sem idegen Országokban vitézlő mesterségeket tanulni, tehát, vagy Prókátorságot Patvarián, nem az igazságnak szeretéiből pedig, hanem másokat nyomorítani kívánván, tanul; vagy Papságra adja magát, ISTEN tudja mitsoda indulatból. Az Ur-fiak szintén illyek: az ital leg-nagyobb Mesterség és Katonásig: 's mentől allyafabb roszszabb Lovászokkal 's koborló Katonátskákkal tárfalkodnak, leg-nagyobb katonaságnak tartiák; osztán, ha húsz esztendő alig érnek-is el, mindeniknek Feleség kell: Ha tízen vagynak-is egy Família-

liában, senki nem tanul jó tudományt, senki nem léfzen Szarándokká, hogy láthasson, hallhasson, tudhasson abból Hazájának valamit szolgálni. Ezek kívánják osztán a' Generálisságot, és ugyan ezeknek-is kell adnunk, mivel más nints jobb. Oh Egek! Oh ISTEN! Miért hoztál-kí minket *Scythiából*, holott talám nem bomlottunk-vólna-meg ennyire ebben a' Magyar *Campaniában*, avagy ha bomlottunk-vólna-s, nem látott-vólna-meg ennyi világ minket, magunk roszszasága miá veszní. De ha nints haszon a' panaszolkodásban, és a' haszontalan fohászokodásban; nyúlunk egy *Remediumhoz*, ha vagyon; vagyon pedig ha akarunk. Mert noha a' magunk népe a' mint most vagyon, 's mint le-ábrázoltam, meg-romlott: mindazáltal ha kérded, kit kívánok, 's mitsoda Nemzetet akarok óltalmamra? Azt mon-

dom: A' MAGYARt kívánom. Miért? Azért, mert leg-alkalmasabb, leg-erősebb, leg-gyorfabb, és ha akarja leg-vitézebb Nemzetség. Két-száz efsztendeje léfzen már, hogy a' Magyar a' Törökkel hartzol; hányszor a' Török Tsáfzárok fzemélyek szerént sok száz-ezer emberekkel jötte nek Országunkba? Tsak egy Szultán Szulimánnak-is, ki leg-vitézebb Tsáfzár vala Otthomán Nemzetben, öt *Expeditio*ja vólt; de még-is ISTEN nem hagyott el-veszni mindnyájunkat: a' mi veszett-is, többire Békekség' és Frígy' fzi-ne alatt, hogy-sem hadakozásban veszett. Azért Magyar kívánunk óltalmunkra; nem *Indust*, nem Garamantár, sem Németet, sem Spanyol: tsak jobbítsuk-meg magunkat, szabjunk más rendet dolgainknak, tegyük régi helyre és méltóságra *Militatorem Disciplinam*. Egy nemzetnél sem vagyunk

gyunk alább-valók; ha kevesen vagyunk-is pedig, nem olly kevesen vagyunk, hogy a' Török Ebekkel még ne bánhatnánk hogy illy femminek tart minket. Szükséges vólna ugyan, hogy azt a' Hadi-tudományt bővebben *explicálnám*. De mivel most énnékem arra nintsen *intentióm*, hogy *particulariter examinálnám*; *in genere* mondok valamit, a' mit én tudok; hogy a' melly Talentomokat ISTEN nekem adott, ne állam-el haszontalan a' földbe. Ez előtt-is írtam-vólt egy kis *Tractatust*, kinek neve *Vitéz Hadnagy*; de tsak magamnál tartom: mert én nem látok ollyat, ki gyönyörködne az olvasásban: maga ugyan semmiből egy ember sem tanulhat úgy, mint abból. Én nem *praetendálok* annyit tudni, hogy mindeneket taníthassak: mert az én *Experientiam* kitsiny, és tsak egynéhány tsatából

áll. De olvastam 's hallottam annyit, hogy némelyeknél többet tudok, úgy gondolom. Azoknak írom azért, hogy a' mint mondtam, Talantomomat el-ne rejtsem; hanem a' ki hasznát veheti, vegye: a' ki nem, leg-akább lássa én bennem a' jó indulatot. Mindnyájunknak kell ahoz szólnunk; Mert mikor ég a' ház, mindentől jó néven vétetik, ha vizet hoz óltani. Mennyivel inkább szükséges most a' segítség, a' jó tanács-adás, és a' jó operatio.

I.) Szükséges azért, hogy a' Magyar Nemzet, ha ettől a' fenn-forgó víztől meg-akar szabadulni; ha magának 's *Posteritási*-nak meg-maradást kíván; tartson fegyvert kezében: de nem úgy mint eddig, hanem jóval-is másképen. Mert nem elég az, hogy minden *particularis* embernek legyen fegyvere házánál; noha annak-is kell lenni:

ni: hanem, hogy a' Nemés Ország tartson egy *Armadát* lábbon, kéfzen, a' ki mindenfelé, minden órában, minden szempillantásban, télben, nyárban, oda meheffen, a' hová a' szükség kívánja. Ez minden fundamentoma a' mi meg-maradásunknak. Azért, erről-is többet kell szólnom.

II.) Ennek az *Armadának* számát *determinative* meg-mondhatni, minden időkre: mert néha nagyobb a' szükség, néha kisebb. Ha azokban az időkben volnánk, mint eddig voltunk, hogy nem volt ugyan nyilván-való hadakozás; hanem békeféségnek homállya, ki alatt mindazáltal Országunk igen meg-romlék: tehát én azt mondom, hogy az ilyen időkben szükséges volna, hogy a' Magyar-Nemzet tartana négy ezer Gyalogot, nyóltz ezer Lovast. Tudom, hogy lélezen olyan, ki ta-lán

lám meg-neveti ezt az én tanátsomat, hogy a' Lovast többnek mondom a' Gyalognál; holott a' Gyalog ereje a' hadakozásnak: ő védzi, ő tartja-meg a' várakat és sántzokat, és jobbára ő rajta fordul-meg minden *operatio*. Ugyan én-is megvallom mind ezeket, és a' Gyalogság a' Hadban a' valóság: és a' mint a' régi Generálisok mondották; a' Gyalogság keze, a' Lovaság lába a' Hadakozásnak. De én azért mondtam, ha békecsésés idő volna mint eddig, akkor mikor nints várszállás, nints valami nagy ütközet; hanem csak rablás, tsata-képen-való meg-lopás és el-pusztítás: kinck a' Gyalogokat nem *opponálhatnók* mindenfelé; hanem a' Lovast hamar el-küldhetnók, valahová szükséges volna. *Másodszor* azt mondom: a' Töröknek-is ereje, melly a' végekben vagon, Lovasból áll; és arra kell tzeloznunk,

nunk, hogy annak ellene állhassunk. *Harmad/szor*: az Ország hofzfzu; keskeny; a' Gyalog, lehetetlen hogy mindenütt *succurrálhasson*. *Negyed/szer*: Magyar-Ország többire Mezőség; a' Gyalog a' mezőn nem *subsszállhat* a' könnyű Lovas ellen még most, míg jobban helybe nem hozzuk magunkat.

III.) Szükséges ez az *Armada*, hogy elegendő fizetéssel, és minden *provisio*val *adminisztráltassék*. Olly fizetése légyen pedig a' Vitéznek, hogy azzal betsülettel hórúl-hóra bé-érje, magát ruházhassa, fegyverezhesse, 's eledelére elég légyen neki: mert én azt az *Armadát* örökösnek akarom lenni. Tehát arról kell tennünk a' vitézlő nép iránt, ne kényszeritessék koborlani, lopni, 's ki-járni, szökni kéntelenségből. Abban azért illy *limitatiót* kellene tartani: Minden embernek fegyvert jót hviataljához

hoz adni kellene, minden készületivel, szerfzámával. Ehez jó erős posztót, ha lehetne, Gyalogságnak kéket, Lovasnak vereffet ruházatjára, dolmányára, mentéjére, süvegére elegendendőt. Ehez ismét hét-ről-hétre lisztet avagy kenyeret, és sót: minden hónapra a' Lovasnak ízénát, abrakot. Ezt így *disponálván* kevés pénz kellene, főképen a' Gyalognak szükségére; de mindazonáltal, kellene: mert ingyen senki nem szolgál örömet, hanem nyereségért, elő-menetelért és betsüle ért; azért annyit kellene pénzt-is rendelni, hogy meg-érnék véle. Örömet-is találnánk embert fizetésünkre: a' Lovasnak fokkal több kellene lovára nézve. Ismét azt-is akar-nám, hogy minden Zászló-alyának egy Kints-tartója volna: és hogy leg-alább nyóltzadik részét ne adnák-meg a' vitéz pénzénck: mert ha mind oda-adjuk-is né-ki,

ki, mind el-költi; de ha *in conservatorio* lészén, egynéhány esztendőre meg-gyüle-kezik, és fok szükségét érheti-bé véle. Azonban, ha rabság, ha betegség, ha sebek nyomnák, volna mit elő-venni.

D I S C I P L I N A
M I L I T A R I S.

IV.) Itt énnékem ISTE nemet kell kérnem, engedje-meg szent Nevéért, nem csak ki-mondanom, a' mit tudok; hanem ugyan *persuadeálnom*-is az én Magyarim-nak, hogy erre *applicálják* magokat minden tehetségekkel, kívánságokkal és akarattjokkal: 's ha ezt végbe-víszem, bizonyos vagyok benne, nem nyél-el a' Pogányság egyfzersmind; hanem még egy-szer talpra áll a' Magyar.

V.) Szükséges, hogy régiek' *Auſto-ritássával* támogassam *Disursusimat*. Kik között az egész *Historicusok'* *consensus*sá-

ből nem talállok jobbat, mint *Vegetius* volt ki *Valentinianus* Tsászárt parantsolatjára vitézlő *Præceptum*okat írta: a' kikre én regeádom az én Magyarimat. Azért én im' ezt a' kis beszédet magamévá tészem itten. Így mond azért ő: *In omni praelio non multitudo et Virtus indocta, sed ars et exercitium solent præstare victoriam. Nulla enim alia re videmus Populum Romanum sibi Orbem subjecisse terrarum, nisi armorum exercitio, disciplina castrorum, usuque militiae. Quid enim adversus Gallorum multitudinem paucitas Romanorum valuisset? Quid adversus Germanorum proceritatem brevis potuisset audere? His pares quidem non tantum numero, sed etiam viribus nostris præstitisse manifestum est. Afrorum dolis atque divitiis semper impares fuimus. Graecorum artibus prudentiaque nos vinci nemo unquam dubitavit; sed adversus omnia profuit solertem tironem eligere*

jus

fus (ut ita dixerim) armorum docere, Disciplinam quotidiano exercitio roborare, quaecunque enim evenire in acie, atque in praeliis solent, omnia in campestri meditatione pernoscere, tenere, indefides vindicare. Scientia enim rei bellicae nutrit audaciam, nemo facere metuit, quod se bene didicisse confidit. Etenim in certamine bellorum exercitata paucitas ad victoriam promptior est; rudis et indocta multitudo exposita semper ad caedem est. Si quis igitur pugna publica superare barbaros cupit, in divinitatis nutu, dispositione Imperatoris Invisi reparentur ex tironibus Legionis, votis auribus petat. Intra id breve spatium juniores diligenter electi et exercitati quotidie, non solum mane, sed etiam post meridiem, omni armorum disciplina, vel arte bellandi, veteres illos milites, qui orbem terrarum integrum subegerunt, facile coaequabunt. Nec enim meretur Cæsaream Tuam Majestatem, quod

quod olim consuetudo sit mutata, quae viguit; sed hujus provisionis et felicitatis est perennitas tua, ut pro salute Reipublicae et nova excogites, et antiqua restituas. Omne opus difficile videtur, antequam tentas. Ceterum si exercitati et prudentes Viri, delectis opponantur, celeriter manus bellis poterit aggregari, et diligenter institui; quidvis enim efficit solertia: neque longitudo aetatis, aut annorum numerus, ad artem bellicam tradet, sed continua exercitationis meditatio. Post quanta vulneris stipendia inexercitatus miles semper erit tiro. Nunquam credo dubitari aptiorem armis rusticam plebem, quae sub dio et calore nutritur, Solis patiens, umbrae negligens, balnearum nescia, deliciarum ignara, simplicis animi, parvo contenta, duratis ad omnem laborum tolerantiam membris; cui gestare ferrum, fossam ducere, onus ferre consuetudo de rure est; et nescio etiam quomodo minus timeat mortem, qui minus deliciarum no-

vit

vit in vita. Nunc qua aetate miles eligi conveniat, exploremus. Equidem si antiqua consuetudo suadenda est, incipientem pubertatem ad delictum cogendam nullus ignorat; non enim tantum celerius, sed etiam perfectius imbibuntur, quae discuntur a pueris. Deinde militaris alacritas, saltus et cursus ante tentandus est, quam corpus prescat; velocitas enim est, quae percepto exercitio strenuum efficit bellatorem: adolescentes legendi sunt; sicut ait Sallustius. Nam primum juvenus, simul ac belli patiens erat, in castris per laboris usum militiam discebat; melius enim est, ut exercitatus juvenis, causetur aetatem nondum advenisse pugnandi, quam doleat praeteriisse. Neque enim parva aut lenis ars videtur esse armorum, sive Equitem, sive Peditem sagittarium velis imbueri; sive scutatum armaturae numeros, omnesque gestus docere, ne locum deferat, ne ordines turbet; ne missile destinato ictu magnis vi-

D

ribus

ribus jaciat, ut fossam ducere, nidos scienter
figere norit; tractare scutum, et obliquis icti-
bus obvenientia tela deflectere; plagam pruden-
ter vitare, audacter inferre; sed qui delectum
aucturus est, vehementer advertat, ut ex ocu-
lis, vultu, ex omni conformatione eos diligit,
qui implere valeant officium bellatoris. Nam-
que non tantum in hominibus, sed etiam equis,
canibus, multis declaratur indiciis. Sit ergo
adolescens Martio operi deputandus, vigilantibus
oculis, erecta cervice, lato pectore, hume-
ris musculosis, valentibus digitis, longioribus
brachiis, ventre modicus, exilior cruribus, furis
et pedibus non superflua carne distentis, sed
nervorum duritia collectis. Cum haec signa in
tirone deprehenderis, proceritatem non magno-
pere desideres; utilius enim est fortes milites es-
se, quam grandes. Sequitur, ut cujus artis
tirones vel eligendi, vel penitus respuendi sunt,
indagemus. Piscatores, aucupes, dulciarios,
pincer-

pincernas, omnesque qui aliquid tractasse viden-
tur ad Gynaecia pertinentia, longe arbitror
pellendos esse a castris: fabros ferrarios, car-
pentarios, macellarios, et cervorum aprorum-
que venatores, convenit assumere in militiae so-
cietatem, hoc est in quo totius Reipublicae sa-
lus vertitur, ut tirones non tantum corporibus,
sed etiam animis praestantissimi eligantur. Vi-
res Regii et Romani nominis fundamentum, in
prima delectorum examinatione consistunt. Nec
leve putetur hoc officium, aut passim, aut qui-
buscunque mandandum, quod apud veteres inter
tam varia virtutum genera, in Sertorio praeci-
pue constat laudatum; Juventus enim, cui de-
fensio provinciarum, cui commitenda bellorum
fortuna, et genere, si copia suppetat, et mo-
ribus debet excellere; honestas enim idoneum
militem reddit. Verecundia eum prohibet fuge-
re, facit esse victorem; quid enim, si exercea-
tur ignavus? si pluribus stipendiis mereatur in
castris

castris, nunquam exercitus proficit tempore belli: cujus in probandis tironibus claudicavit E. lector, et quantum usu et experimentis cognovimus, huic tot ab hostibus illatae sunt clades. Dum longa pax militem negligentius incuriosiusque legit; dum honestiores quoque civilia sectantur officia; dum possessoribus addicti tirones per gratiam, aut dissimulationem probantur, tales sociantur armis, quales Domini habere fastidiunt. A magnis ergo viris magna diligentia idoneos convenit eligi juniores, sed hujus rei usum dissimulatio longe securitatis abolevit. Primi Lacædemonii experimenta pugnarum, de eventibus colligendo rem militarem, quam virtute sola, vel certe felicitate creditur contineri, ad disciplinae pueritiaque studia revocarunt, ac magistros armorum juventutem suam, usum varietatemque pugnandi praeceperunt edocere. O viros summa admiratione laudandos! qui eam praecipue voluerunt artem, sine

sine qua aliae artes esse non possunt. Horum frequentes instituta Romani, Martii operis praecepta, et usu retinuerunt, et literis prodiderunt. Quantum in praeliis Lacedaemoniorum profuerit, ut omittam ceteros, Xantippi declaratur exemplo, qui Atilium Regulum Romanumque exercitum saepe victorem, cum Carthaginensibus, non virtute, sed artis fere auxilio prostratis exercitibus cepit, ac domuit, unoque congressu triumphans, bellum omne confecit. Nec minus Italiam petiturus Hannibal Lacedaemonicum victorem quaeisivit armorum, cuius monitis, tot Consules, tantasque Legiones numero inferior ac viribus, interemit. Ergo, qui desiderat pacem, praeparet bellum; qui victoriam cupit, militem imbuat diligenter, qui secundos optat eventus, dimicet arte, non casu. Nemo provocare, nemo audeat offendere, qui intelligit superiorem fore, si pugnet. Tempore hyemis sub tegulis et scandulis, quae si deessent,

D 3

certe

certe culmis ulma et culmo tegebantur ad Equites: Et quaedam veluti Basilicae ad Pedites; in quibus tempestate, vel vento aëre turbato sub tecto armis erudiebantur exercitus; ceteris autem hybernis, si nives, pluviae cessarunt, exerceri cogeantur in campo: ne intermissa consuetudine animi militum debilitarentur, et corpora, sylvam caedere, portare onera, transilire fossas, natare in mari, sive flumine, pleno gradu ambulare, vel currere, etiam armatos cum sarcinis suis, saepissime convenit; ut quotidiano laboris usu in pace, difficilis non videatur in bello: sive ergo legio fuerit, sive auxilia, exerceantur assidue: Nam quemadmodum bene exercitatus miles praelium cupit, ita formidat indoctus.

Postremum sciendum est in pugna usum amplius prodesse, quam vires. Nam si doctrina esset armorum, nihil Paganus distaret a milite.
Az az: „Minden hartzban nem a' tudatlan foka-

fokaság és erő, hanem a' mesterség és gyakorlás szokott győzedelmet szerezni. Mert nem egyéb dolog által látjuk hogy a' Római Nép a' Föld-kerekségét meghódította, hanem a' hadi dolgokban-való gyakoroltatás, tábori tudomány és a' katonasághoz-való szokás által. Mert mit tehetett volna a' Gallusoknak fokasága ellen a' Rómaiaknak kevés számok? Mit mértek-vólna próbálni a' magas Németek ellen, a' törpe Rómaiak? Nyilván-való dolog, hogy ezek, mind számmal, mind erővel, fellyül-haladták a' miéinket. Az Africabeliek tsalárdsággal és gazdagsággal mindenkor fellyül-múltak minket. Soha senki nem kértelkedett az iránt, hogy a' Görögök mesterséggel és okossággal minket meg-nem győztek-vólna; de mind ezek ellen használt nekünk az, hogy serény új katonákat szedtünk, és a' fegyvernek jussá-

ra (hogy úgy szóljak) meg-tanítottuk, a' hadi tudományban mindennapi gyakorlás által meg-crőfsítettük, és valamelyek a' hartzban és ütközetben szoktak történni, hogy mind azokat előre a' mezei gyakoroltatásban meg-tanúlták, tudták, a' nem resteket óltalmazták. Mert a' hadi dolgoknak tudása bátorságot szerez: mert senki nem fél azt tselekedni, a' mihez bízik hogy jól meg-tanulta. Mert a' hadi ütközetekben, a' kevesebb, de gyakorlott nép, kézzebb a' győzedelemre; a' tudatlan és gyakorlás nélkül-való fokaság pedig mindenkor inkább ki-tétetett a' veszedelemre. Ha ki azért közönséges ütközetben a' barbarusokat akarja meg-győzni, annak leg-nagyobb kívánsága a' legyen, hogy ISTEN' segítségéből, a' győzhetetlen Tsászfár rendeléséből, az új katonákból a' hadi sergek pórtaltatának-ki. Rövid idő alatt, az okoson sze-

son szedett új katonák, ha minden nap, nem csak reggel, hanem dél után-is, minden hadi tudományban és hadakozásnak mesterségében gyakoroltatnak, ama' régi Vitézekben, kik az egész Földnek kerek-ségét meg-hódoltatták, könnyen hasonlók-ká lesznek. Ne akadályoztassa-meg Tsászfári Felségedet, hogy a' jó szokás régen el-változott, a' melly akkor erejében volt. Mert olyan okoság és bődögség vagyon Felségedben, hogy a' Hazának meg-maradására mind új dolgokat fel-gondolhat, mind a' régieket helyre-állíthatja. Minden munka nehéznek tetszik, minek-előtte az ember meg-próbálja. De ha gyakorlott és okos emberekre bíztatik a' katona-szedés, hamar lehet hadi serget gyűjteni, és azt szorgalmatofon meg-tanítani. Mert a' serény munka mindent véghez-viszen; s nem-is a' hosszú idő vagy az Esztendők-

D 5   nek szá-

nek száma vízi a' katonát a' hadi mesterségre, hanem a' szüntelen-való gyakorlás. Akár mennyi hó-pénz vétele után, a' gyakorlás nélkül-való nép, mindenkor csak új katoná. Nem hiszem hogy senki kétségbe hozhatná, hogy alkalmasabb a' katonaságra a' paraszt ember, a' ki az Ég alatt és a' melegben neveltetik-fel, Nap melegét szenvedő, árnyékat nem kívánó, feredőre nem vágyó, gyönyörűséget nem tudó, együgyű elméjű, kevéssel megelégedő, minden munkának el-hordozására keményített tagu; a' ki a' mezőben hozzá szokott valat hordozni, árkot ásni, terhet hordozni. És nem tudom mi módon, nem-is fél úgy a' haláltól, a' ki kevesebb gyönyörűséget kóstolt az életben. No már lássuk mitsoda idejű katonát kelljen szedni. Ha a' régi szokást kell követni, minden tudja, hogy a' fel-ferdülmi kezdő ifja-

ifjakat kell katonának tenni. Mert nem csak hamarább, hanem jobban-is bé-véternék, a' mellyek a' gyermekektől tanultatnak. 'S ofztán a' hadi ferénységet, szökést, futást, az előtt kell meg-próbálni hogy a' test meg-nem restül. Mert a' ferénység az, a' melly a' gyakoroltatás után jó katonát téshen. Azért ifjakat kell katonának szedni a' mint mondja *Sallustius*. Mert az Ifjúság, mihellyt a' hadi terhet el-hordozhatta, a' táborban, a' szüntelen-való munka által tanulja-vala a' katonaságot. Mert jobb hogy a' gyakorlott ifju azt adja okúl, hogy még nem jött-el az ő hartzra-való életének ideje, mint sem hogy azt bánja, hogy el-múlt. Mert nem-is kitsinek vagy könnyűnek láttatik lenni a' fegyvernek mestersége, akár lovas akarton valaki tanítani, akár gyalog nyílast, akár püssóft a' fel-fegyverkezésnek módjá-

ra, és minden maga viselésére, ne hogy a' maga helyét el-hagyja, vagy a' rendeket fel-háborítsa; vagy a' hajító dárdát az el-irányzott tzelra nagy erővel hajtsa; és miképen tudjon jól sántzot ásni, a' pa'ist forgatni, és a' rá lőtt nyíllakat oldalas lövéssel el-fordítani; a' tsapást okoson el-kerülni, bátron vágni. De a' ki katonát szed, igen rá vigyázzon, hogy a' fzemiből, ábrázatjából 's minden maga viseléséből meg-esmérvén, azokat válassza, a' kik a' jó katona névnek meg-felelnek. Mert nem tsak az emberekben, hanem még a' lovakban és ebekben-is fok jelekből ki-tet-szik az ő természetek. Azért a' hadra választandó ifjunak legyenek vigyázó fzei, fel-emelt nyaka, széles mejje, inas vállai, erős újjai, hoszfszu karjai, kitsin hafa, vékony száru, nem fok húffal meg-feszült lábú és láb-ikráju, hanem kemény inakból

álló lábú. Mikor ezek a' jelek az új katonában meg-vagynak, nem igen szükség a' magofásra nézni. Mert jobb hogy erős-fek legyenek a' katonák, mint nagyok. Következik hogy lássuk-meg, mitsoda mesterségbéli embereket kelljen vagy válasszani új katonáknak, vagy meg-vetni. Ugy ítélek, hogy a' halászfokat, madarászfokat, mézes-pogátsa-sütéket, pohárnokokat, és mind azokat valakik aszfzonyokhoz illő dologban foglalatoskodtak, a' táborból el-kell hajtani mészse. A' kovátsokat, méhszárofsokat, hintó-tsinálókat, szarvas és vad-disznó vadászfokat illik bé-venni a' katonák' feregébe, az az abba a' társaságba, mellytől függ az egész Hazának meg-maradása, hogy nem tsak testekre, hanem elméjekre nézve-is igen jó új vitézek szedese-fenek. A' Római birodalomnak és annak ditsőségenek fundamentoma az újjonnan válassz-

választandó katonának meg-visgálásában áll. Nem-is kell ezt alá-való köteletségnek tartani, vagy ollyannak, mellyet akár-kire lehetne bízni, a' melly a' régieknél *Sertorius*ban több egyéb virtufai között kiváltképen dítsértetett. Mert annak az Ifjúságnak, mellyre bíztatik a' Tartományoknak óltalma, és a' hadi szerezte, mind nemére, ha lehet, mind erköltsire nézve ollyannak kell lenni, melly másokat fellyül-múljon. Mert a' tiszteletes erkölts jó katonát részen. A' fze mérmetség ötöt a' futástól el-rítja és győzedelmessé téfzi. Mert miért gyakoroltatnék a' túnya? ha sok hó-pénzt vett-is a' táborban, az illyenből álló hadi sereg semmire sem mégyen a' hadnak idején, mikor az új katonáknak szedésiben hibát ejt a' verbuáló; és a' mint tapasztalásból tudjuk, az ollyan hadi sereg veretnek-meg az ellenségtől. Midőn a' hoszfzas

békes-

békességben gondolatlanul és vizsgálatlanul szedetnek az új katonák; mikor a' tisztes-séges Emberek, a' városbéli tisztségeknek folytatására adják magokat; mikor az U-rakhoz tartozó új katonák, vagy kedvezés, vagy tettetés által vétetnek-bé, és ollyanok tétetnek katonáknak, kiket az ő Uraik meg-untanak. Illik hát hogy nagy Emberek, nagy szorgalmatossággal szedjék az új katonákat. De az illyen dolgot a' tettetés régen el-törölte. Leg-elsők vóltak a' *Lacedaemon*béliek, a' kik a' hartzolásnak tudományát, a' dolgoknak ki-meneteliből meg-tanulván, a' hadi dolgokat, (mellyekről azt hiszik, hogy csak a' virtustól, vagy leg-alább a' szerentsétől függ,) a' tudományra és a' gyermeki tanulásra fordították, és meg-parantsolták a' hadi mestereknek, hogy az ő városokbéli Ifjúságot a' hartzolásra tanítsák. Oh nagy tsudálkozás-

kozással dítsérendő Férjfiak! a' kik azt a' mesterséget kívánták leg-inkább gyakoroltatni, a' melly nélkül más egyéb mesterségek nem gyakoroltathatnak. Ezeknek szokásokat követvén a' Rómaiak, a' hadakozásnak reguláit, mind gyakorlással megtartották, mind Könyvekben meg-írták. Melly hasznos volt a' *Lacedaemonbéli*eknek hadi tudományok a' hartzban, hogy másokat el-halgassák, a' *Xantippus*' példája meg-mutatja; a' ki *Attilius Regulust*, és a' Római fokszor győzedelmes hadi serget a' *Káthágobéliekkel*, nem erővel, hanem mesterséggel meg-vervén a' hadi sergeket, meg-győzte és meg-hódoltatta, és egy ütközetben győzedelmes lévén, az egész hadakozást el-végezte. Hasonlóképen *Hannibal*, mikor Olosz-Országba igyekeznék', *Lacedaemonbéli* győzedelmes tanátsoft kívánt, a' kinek tanátsából, annyi *Consulo-*
kat;

kat, olly fok *Legiókat*, maga serge számmal és erővel kisebb lévén, meg-ölt. A' ki azért békeséget kíván, készítsen hadakozást; a' ki győzedelmet kíván, tanítsa szorgalmatoson a' katonát; a' ki jó szerentsét kíván, hadakozzék mesterséggel, nem történetből. Senki azt nem mérí ki-hívni, és nem mérí meg-bántani, a' kiről gondolja hogy győzedelmes leszén, ha hartzol. Télben téglával vagy 'sendellyel fedett helyeken gyakoroltatnak-vala régen a' katonák; vagy ha azok nem vólnának, náddal és szalmával fedetnek-vala bé a' Lovasok, és a' Gyalogok ezekben mint valamelly palotákban laknak-vala, melyekben esős és szeles időkben gyakoroltatik-vala a' hadi sereg. Egyéb téli napokon pedig, mikor a' havazás és esőzés meg-szünt, kényszeritternek-vala gyakoroltatni a' mezőn; ne hogy ezt a' szokást.

kást félbe-hagyván, a' vitézlő népnek elméje és teste meg-gyengülne. Az erdőn fát vágni, terheket hordani, az árkokat által-nérani, a' tengerben vagy folyó-vízben úszkálni, nagy lépéssel menni, még fegyveresen-is, és az ő terhekkal együtt futni gyakorta szükség; hogy az ilyen minden-napi munka által, melly a' békes-ségben gyakoroltatik, ne tetsék nehéznek a' hadi munka. Akár *Legio* légyen azért, akár segítség, gyakoroltasék szüntelenül. Mert a' mint a' jól gyakorlott katona kívánja a' hartzot, úgy a' tudatlan fél attól.

Utoljára meg-kell tudni, hogy az tit-közetben a' gyakoroltatás többet használ az erősségnél. Mert ha hadi tudománya volna, semmit nem különbözne a' paraszt a' katonától. „

Bizonyára ebben a' *discurfus*-ban jól meg-láthat-

láthatjuk, hogy ha nem tudom mennyi hadaink lesznek-is, és mitsodás bátor szívűek-is; de ha nem tanítottatott nép, ha nem tudós, csak haszontalan, és semmi haszna nem leszzen. Mert nem csak abban áll a' Tudomány 's Hadi Mesterség, hogy a' Vitéz vetélkedjék akár-miképen, hanem okossággal. A' medve erősebb az Ember-nél, a' párdutz gyorsabb, az oroszlán ferényebb; még-is az Ember mindeniket meggyőzi okossággal; lovat, ökröt, éléfantot, a' maga szolgálatjára kötelez és kényszerít: mellyet meg-nem tselekedhetnék, ha csak erejében, bátorságában bíznék, hanem okossággal. Hát mennyivel inkább kíván-tatik Embernek Ember ellen okosság! főképen minékünk, olyan Ember ellen, mint a' Török, a' ki nem erővel, sem vitézséggel győzött eddig meg bennünket, hanem ravaszsággal. Ha azért azé a' hadi győze-

delem, a' kijé nagyobb a' hadi mesterség, nem kell kételkednünk, hogy miénk nem léfzen, ha derekafon magunkat hozzá *ap-probáljuk*. Mert igaz, a' Török ravasz, hogy *disciplinatus*; mindazáltal az ő hadi tudománya nem olly *perfectioban* vagyon, hogy jobb ne lehetne: hanem, mikor magánál rozsfzabbat talál, bizonyos, hogy *minor virtus cedit majori*. Jobbaknak kell tehát lennünk, vitézbeknek-is, tanultab-baknak-is, ha a' Törököt meg-akarjuk ver-ni. Mert ha ő több-is, semmit azon meg-nem indulok, ha mi jobbak léfzünk. Én tudom mitsoda *impedimentuma* vagyon, hogy ezt a' *perfectiort* nem érhetne Magyar nem-zetünk: 1.) Hogy nem bízik magában, hogy abba a' rendbe hozhassa magát 's ál-lapatjár, a' kiből a' régi Rómaiak voltak, kikről szóll *Vegetius*. 2.) Hogy a' mi sza-badságunkat annyira tágon crefzfzük, hogy

akár-

akár-melly Hajdutska-is, vagy Katona, nem örömet hagyja magát venni ebbe 's illyen Oskolába, avagy *Disciplinába*; ho-lott neki nagy *servitusnak* tetízik a' jó rend, rabságnak a' régula; viszont nem tartván semmi izebb Titulust a' szabad Legénység-nél. 3.) Hogy ez az igyekezet *particularis* Embertől, sem Urtól nem lehet, azért lehetetlen. De én, ezekre a' hármakra könnyen meg-felelek. *Elsőben*, a' mi a' kételkedést illeti, ez tsak túnyaságból va-gyon: mivel nints elegendő kedvünk 's *applicatió*nk hozzá, lehetetlennek gondol-juk igyekezetünket. Vallyon kik voltak a' Rómaiak? Kik voltak a' régi *Macedonok*? nem olly Emberek-é, mint mi? Még-is *Vegetiust* elő-hívom: *In delectu atque ex-ercitatione tironum, si quis diligens velit existe-re, ad antiquam virtutis immutationem, facile corroborare poterit exercitum. Neque enim de-*

generavit in hominibus Martius calor; nec es-
foetae sunt terrae, quae Lacedaemonios, quae
Athenienses, quae Marfos progenere. Sed
longa securitas pacis, partim ad dilectiones
ocii, partim ad civilia traduxit officia. Ita
cura rei militaris, primo negligentius agi,
postea dissimulari, ac postremo olim in ob-
livionem perducta cognoscitur. Nec aliquis
hoc superiore aetate accidisse miretur. Cum
post primum Punicum bellum, viginti quatuor
circuli et quod excurrit, annorum, pax illa Ro-
manos illos ubique victores, ocio et armorum
desuetudine oneravit, ut secundo bello Punico
Hannibali pares esse non possent. Tot itaque
Ducibus, Consulibus, tot exercitibus amissis,
tum demum ad victoriam devenerunt, cum usum,
exercitium militare condiscere potuerunt. Sem-
per ergo legendi, vel. exercendi juniores. Vi-
lius enim constat erudire armis suos, quam
alienos mercede conducere. Az az: „Az

új katona-szedésben és gyakorlásban, ha-
ki szorgalmas akar lenni, a' régiek' vir-
tusának követésére könnyen meg-kemé-
nyítheti a' hadi serget. Mert nem ve-
szett-el az Emberekből a' hadakozásra-
való indulat; nem-is aggott-ki a' föld a'
szülésből, a' melly a' Lacedaemonbélieket,
Athenaebélieket, és a' Marfusokat szülte.
De a' békeiségnek fokáig-tartó bátorsága,
rész szerint a' henyeségnek szeretetére,
rész szerint az otthonn-való kötelességnek
folytatására szoktatta az Embereket. Így
a' hadi dolgoknak gondját először le-kez-
dették hagyni, azután tettetni, és utoljá-
ra, a' mint látjuk, egészen el-felejtkeztek
róla. Ne-is tsudálkozzék ezen valaki,
hogy ez a' fellyebb-való időben így esett.
Midőn a' Poenusokkal-való első hadakozás
után, 24 Esztendő' el-folyása alatt-való
békeiség, a' mindenütt győzedelmes Ró-

maiakat, a' henyesség és fegyvertől-való el-fzokás által úgy meg-rontotta; hogy a' *Poenusok* ellen-való második hadakozásban, *Hannibal* ellen meg-nem állhatnának. Azért annyi hadi vezéreket, *Consulokat*, hadi sergeket el-vesztvén, oltán akkor nyertek győzedelmet, mikor a' hadi gyakorlást meg-tanúlhatták. Azért az új katonákat mindenkor szedni és gyakorlani kell. Mert kevesebbe kerül a' magunkéit hadban gyakorlani és tanítani, mint az idegeneket bérbe fogadni. „ Imé nem lehetetlen, hanem könnyű, ha akarjuk. Vagyon Népünk, vagyon módunk, vagyon alkalmatlóságunk: az el-fzánt akarát kell, nem kell más semmi; nem kell a' Nép' fogadásában csak a' reménységre néznünk, nem csak a' Katonaságra, a' mint most vagyon a' dolog: a' jó Nemeit, a' jó katonát inkább kell venni, ha vagyon; de ha nin-

tsen

tsen, a' porból kell elő-állatnunk Hadi népünket; az jobb amaz otthon el-tanúlt Nemesnél, és jobb az Udvarokban reizegkedő, nyalakodó katonánál; jobb annál-is a' ki Végbéli név alatt, semmit nem tud egyebet, hanem faluról falura quártélyozni, kóborlani, lopni, szegény Embert nyomorgatni. A' kinek ilyen élete volt, távol kell tőle futni: rühös juh az ilyen, a' többit-is rühösítené. Jobb azért amaz ifju jó polgár legény: mert annak-is némellyike rosz; sőt roszfzabb a' többinél. Könnyen meg-csmérhetni, kinek vagyon esze, az ábrázatjáról, a' természetéről, a' vídán.ságáról, az ollyat a' ki jó, a' ki még a' parafzti munkában el-nem gyötrődött, 's kedve vagyon hozzá. A' Nagy Sándor' hada ilyen volt. Im' mint ír *Arrianus Historicus* felőle, midőn Sándort szólalni hozzájuk *introducálja: Philippus Pater, eos er-*

E 5

rantes

rantes ac vagos, eorum omnium inopes, plerosque etiam pellibus amictos pastores, pro quibus cum Illyribus, Triballis, Thracibusque finitimis continuo pugnabatis, in tutelam ac fidem suam recepit; ex montibus asperis in plana et culta deduxit, pro pellibus chlamydes ornatas contulit, armis instruxit, rem militarem docuit; ut non magis locorum munimentis, ac situ, contra Finitimos, quam armis ac virtute vestra tuti essetis. Az az : „Mert Pbilippus, néktek, a' kik bizonytalan helyyeken kóborlótok-va la szegénységben, és többire sátorokban laktok-va; és kis juh-sergeket őriztek-va la a' hegyeken, és azokért nem szerentséfen hadakoztak-va la az Illyriabéliek, Triballusok, és a' szomszéd Thraxok ellen; bőrkó'sók helyett mentéket adott, a' hegyekről az egyenes földre le-hozott titeket, és azt tselekedte, hogy meg-állánatok ellenségtek ellen; hogy ezután, nem
annyi-

annyira a' helyynek erőtségében, mint a' magatok virtusában helyyheztetnétek megmaradástok iránt-való reménységteket. „Vagyon bizonyára, Országunkban-is, elég nép, ha erre ilyenképen viselünk gondot, és ki-választván meg-fogadjuk, és jól megtaníttjuk jó tudós Tiszt-viselők által. Ugy vagyon, abból-is egy leg-nagyobb fogatkozásunk vagyon, hogy nintsenek jó Tiszt-viselőink, kiknek ugyan számosznak kellene lenni, a' kik a' hadi regulákra taníthatnák a' népet. De én ebben azt tanátslom az én Magyarimnak: Fogadjanak egy ideig egy idegent más Nemzetből. Erre legjobban dítsérem a' Scotiából jött Officereket. A' melly Nemzet vitéz, 's hü, állhataros, türe, szenvedő, idegen Országokban örömeft szolgáló. Dítsérem a' Németeket-is:

a' kik

- a' kik ama' régi jó Nemzetektől még nem *degeneráltak*. Dítsérem a' Niderlandiakat, Hollandiakat, a' kik tanultak; és az Olofzt-is, a' ki a' Német hadakban forgott. Dítsérem a' *Helvetiusokat*, ha kaphatnék; de nehéz illyet találni. Tudom hogy valaki azt fogja mondani: Ugyan reá jöttél az idegen Nemzet' segítségére, kit az előtt igen *oppugnáltál*. De nem érti az a' Barátom a' dolgot. En a' hadi népet Magyarból akarom tsinálni. De mivel a' hozfizu békelesség el-szoktatta népünket a' *Disciplinától*, kell Mestereket találnunk, kik által ismét *in usum* jöheffenek az el-felejtett réguláink. Azért nem szégyen attól tanulni, a' ki többet tud; szégyen meg-kötni tudatlanságban magát 's nem tanulni. Egy Nemzet-is nints e' Világon, a' ki, ha szüksége vagyon az illyen állapotra, szégyellje maga szolgálatjára fogadni

gadni a' hadi *Praceptorokat*; a' mint nem szégyellették a' vitéz Kárhágobéliek *Xantippust* meg-fogadni a' Rómaiak ellen. Nem szégyellé Franczuz Király a' Svajtzereket, *Scotiabélieket* arra a' végre tartani. Nem szégyellé most a' Portugallus a' Franczuzokat hívni, és magához édesgetni. Nem szégyellé a' Muszka, azon szerint, Német Tiszt-viselőket fel-keresni. Mert én nem kívánok egvebet, hanem tsak jó Tiszt-viselőket. Nem azért pedig hogy ő *Scotus*, hogy ő Német, Franczuz, hanem azért, hogy ő hadakban forgott, látott, hallott, tanult; mivelhogy Magyarinak hadakozása nem vólt, nintsen-is olly Embere. De, mihellyt a' Magyar meg-tanúl, nem kívánok illyet-is másutt keresni. Minthogy Mátyás Király' idejében nem keresett a' Magyar Tiszt-viselőket másutt, hanem Magyar-Országban. Bátori István Lengyel Király,

rály, ez-is ilyenképen szerzette Magyar-Országból a' jó Tiszt-vifelőket. Bátori 'Sigmund' idejében - is nem vólt szüki a' jó Tiszt-vifelőknek. Ilyen vólt Király Albert, Borbély György, és más vitéz sok Kapitányok. Tsak Betlen Gábor' idejében-is, és azután, nem vólt semmi fogyatkozásunk az ilyenekből. De most ugyan nints: az okát meg-mondtam, miért: az orvoságot - is meg-mondottam; hozzányúlhatunk, ha akarunk. Találunk-is pedig jó *Officereket*, tsak akarjuk, és nyisfuk-fel erszényünket, minden-felől magok jönnek hozzánk az Idegenek, ha azt tselekefszük:

Második *Impedimentum* a' mi igyekeztünknek, a' mint mondám, a' felettébb-való Szabadságnak vélekedése. Azt tartják a' mi Magyarink: *Non bene de toto Libertas venditur auro*. Igaz bizonyára az: nints

nints szebb dolog a' szabadságnál; de viszont, a' ki az ilyen *militaris disciplinát*, szabadsággal ellenkező dolognak tartja, vagy bolondoskodik, vagy túnya, rosz és rest. Mert én, azt vallom, és *affecurálok* az én Magyarimat, hogy ha jó *militaris disciplinát* *instituílnak*, semmi e' Világon nem léfzen, a' mi az ő *Libertas*okat jobban meg-tartsa 's *conserválja*, mint az. A' melly Hajdu vagy Katona, nem akar beléállani ebbe az Oskolába, ne törődjél rajta: hidd-el hogy túnya és rest. Ő a' Szabadságnak vesztését *obtendálja*, 's pedig a' dologtól fél, fél a' strásától; fél a' hartztól; t. i. szabad akar lenni, szabad prédálni, szabad részegeskedni, szabad Urat, Hadnagyot válogatni 's ott hagyni, ha el-unja. Ez az ő szabadsága! Én pedig' azt mondom: Valamíg a' Szabadság a' köz rendben Magyar-Országban léfzen; addig jót ne remél.

reméllünk a' mi dolgainkból. *Aholeálnunk* kell nekünk minden erőnkkel a' szabad legénységet, a' melly femmire nem jó, sem Országának, sem Urának, sem magának. A' ki vitézkedni akar, álljon-bé a' meg-mutatott hadi rendbe; a' ki nem akar, légyen Ur, légyen Fő ember, légyen Polgár, légyen Mester-ember; de szabad legény ne légyen: mert az *corrupálja* a' többit-is. Azért mutatok módot, hogy az Országban a' *Militia* *instituítsék*; hogy a' kinek kedve vagyon hozzája, álljon oda, ne hazudjon hogy nints hová menni emberség' tanulni.

Har madik Részben azt mondom, hogy azt senki egyes Ur, vagy Generális végbe nem viheti. Kitsoda tehát? Az egész Ország. Az egész Ország *unanimis consensu* kell etik erre. Mi háfzna, ha egy Vármegye, vagy bár Dunán innen, vagy túl-

való

való föld, avagy Tisza-mellyéke, vagy Erdély végezne illyent magánoson, ha a' máfik meg-nem tartaná? Mindnyájunknak kell, a' kik Magyarok, Horvátok vagyunk ebbe *concurrálnunk*, 's ezt a' *militaris disciplinát* meg-szabnunk, kit törvény szerint, vagy *Sacramentum* módjára tartunk: mert ehhez sok dolog szükséges, a' kit nem is jó volna papirosra tennem, nem is lehetne; de meg-lehet, ha mindnyájan egyet akarunk. Azt mondják; *Pecunia nervus belli*. Ezt-is meg-kell találnunk, még pedig fogyatkozhatalanképen; annyit a' mennyi szükséges. Valaki talám azt mondja, hogy nintsen. Én pedig azt mondom hogy vagyon. Mikor Muhamet Török Tsászfár Konstantinápoly ellen készült volna, sohol nem találának a' Görögök költséget, kivel hadat s' segítséget fogadhattak-vólna. De mikor a' Törökök meg-vették-

F

vól-

vólna a' várost, annyi kintset találának benne, hogy az egész Török hadnak, annyi fok száz ezer Embernek elég volt töltözésére. Ne járjunk mi-is így. Mert ha a' Török Magyar Országot mind meg-vészi, talál ő benne aranyat, ezüstöt, rezes, vasat és mindent. Vegyük elő valahol vagyon, ha az óltáron-is; mert az Isten nevéért akarunk véle élni, mint a' Dávid el-vévé, *Panes propositionis* Igaz, hogy a' Magyar nemzet nem olly pénzes, mint más Nemzetek; de találunk mindnyájan, ha akarunk, és Istenünkért, Hazánkért Feleségünkért, Gyermeinkért, keressük-elő ládáinkból *deputáljuk* minden *proventusunknak* egyik elegendő részét arra. Hagyjunk békét egy kevésbé a' pompának, a' vendégségnek, és sok haszontalan épületeknek, a' prémes köntösnek és ezüst kupáknak, és más haszontalan

tzifraságnak. Tsináljunk *Pragmaticát* minde-
nekről, *reformáljuk* magunkat elsőben, kik
Elei vagyunk az Országának, azután az alattunk
valókat. Imé találtam e' három *difficultást*
a' had-szerzésben's *disciplinálásban*. Mi tart-
meg tehát arról, hogy ne nyúljunk hozzá?
Semmi, el-higyjétek, ha akarjuk; akárnunk
kell pedig, ha meg-maradást kívánunk. De
ez az én *Dispositio*m a' mint fellyebb-is meg
mondottam; ez a' had csak 12 ezer Em-
berből áll, t. i. ollyan *praesuppositummal*
hogy békeféliges időben, ollyanban mint
eddig voltunk. Immár azt-is meg-mon-
dom, miképen kellenék hasznát vennünk;
mivel úgy mondottam, hogy együtt tar-
tassék egy táborban ez a' had. A' végbé-
li fizetésen-való népet azzal nem *intendá-*
lom *casálni*; sőt azokat-is *intendálok* *dis-*
ciplinázni és fizetni, szintén mint a' többit.
Hanem a' lenne a' Dandára, az a' funda-

mentoma a' többi széllyel-való végbéli fizetett rendnek. A' végbélit fizeti a' Király; a' több derekát fizesse az Ország. Ha azért a' Török csak apró tsatákkal vesztegeti Országunkat; annak a' végbéli, ha jó fizetése lesz, ellene állhat; ha nem áll, ugyan a' Generálisok' roszszasága lesz. Ha a' Török csak egy Bassaságból igyekezik, úgy-is a' Generálisok' hívatolja, hogy ők azt jól meg-tudják szorgalmatoson kémek által és tsaták által: gyűjtse-össze a' Generális arra a' maga hadait és végeit, 's álljon ellent nékik. Ha nem elegendő, más szomszéd Generálisától kérjen segítséget. Ha a' Török nem csak a' Bassaságból, hanem az egész Budai Vezérség indul; annál inkább meg-tudhatják a' Generálisok; 's a' ki felé vagyon a' zördülés, recurráljon segítségért a' Magyar derék táborhoz, kinck Magyar Generálissa legyen.

Az

Az ofztán, az ő *exercitatus* hadával mennyen oda, a' hová kellek, vagy küldjön segítséget a' mennyi kellek. Mivelhogy pedig, ha nem tudom mitsoda vigyázás, vagy *dispositio* legyen-is, (nem lehet ugyan hogy mikor a' víz árad, valahol bé-ne mennyen 's bé-ne fakaszsa a' töltést), a' Török-is, a' ki olly elegyes a' mi vég-házainkkal, hogy néhol bellyebb-is vagyon Vára Országunkban a' magunkénál-is, nem lehet ugyan, hogy kárt ne tégyen Hazánkban. De ennek más *remediumát* nem mondom, hanem artzúl-tsapásért kettőt hármat-is adni. Most valamíg mi erre nem *resolvál*-juk magunkat, szintén olly békeféségben leszünk, mint eddig voltunk. Minden *impune* ment-el a' Török; mi pedig, mint a' lántzon tartott ebek úgy voltunk, és ha valaki ki-öldozta magát, a' Magyar volt lator, a' Magyar piszkáló, a' Magyar

F 3

bé-

békeféség-rontó. El-higye pedig azt akár-
melly *Magistratus*-is, hogy a' fizetelenség
és a' boszszuság meg-szaggattatja még a'
vas-lántzot-is a' Férjfi emberrel, nem csak
a' *Disciplinát*. Ha ezt a' rendet hozzuk-bé
Országunkba, azt tanátslom, hogy azt a'
hódoltságot, kit meg-óltalmazhatunk a'
Török ellen, kit békeféség alatt el-vett tö-
lünk, el-végyük a' Töröktől. Mert mire-
való volna a' had-tartás, *provisio*, *dispendi-*
um 's fáradság, ha jobbára az Ország hó-
dolt, és csak abban akarnánk maradni? A'
Várinkat ugyan békeféségben meg-nem vészí,
sem veheti: tehát szükséges, hogy a' hó-
dolástól a' falukat meg-fogjuk, és a' felét
annak, a' kit a' Töröknek fizet a' Polgár,
contribuálja a' mi Hadaink el-tartására.

Ezekben, úgy vagyon, én mind fok's
mind nagy *difficultasokat* látok; de meg-nem

kell-

kell ijednünk azoktól: igyekeznünk kell,
hogy *tolláljuk* minden erőnk-ből. Soha egy
nagy dolog nem lött-meg, sem ezután nem
lészen *difficultas* nélkül. Tudom ismét,
hogy ezek a' *provisiók* és rendelkezések a' meg-
nyitott és *declarált* hadakozásban nem ele-
gedendők. De én azt gráditstsal; tsinál-
tam a' másokra. Ha békeféségben ennyi ta-
nult hadunk volna, könnyen chez többet
tsinálhatnánk; hogy sem a' semmihez. Mert
ezek közt fok tanult jeles vitézeket talál-
nék, kik a' több hadnak fogadására, ok-
tatására elegendendők volnának. Ha Vár-
megyéket, ha Hajdukat, ha Föld-népét
akarunk fel-venni, mindjárt Tisz-viselőket
a' tanult hadból elő-vehetünk, és tanít-
hatjuk hadainkat. Mert ismét oda térek,
a' hol voltam: a' tudatlan, semmire-ke-
lő; a' jó tanult, jó. Imé még *Appendixet*
Macedoniai Hístóriától hozok-elő: *Macedo-*

nes, qui per totum aetatis spatium, semper in rebus arduis et periculis versati sunt, et sub Philippo morantes, frequenter victoriam consecuti, ad summam fortitudinem ita provecti erant; prudentia et rei militaris cognitione, longe omnibus tironibus pugnam detrectantibus amarissimis verbis ignavia exprobrata, ipsi in unum coacti, consertis primum clypeis, hostes, qui se jam vicisse arbitrabantur, exceperunt. Ephialteque et multis aliis interfecit, reliquos in urbem fugere compulerunt. „A Macedoniabéliek, a' kik egész életeknek idejében nehéz dolgokban és veszedelmekben forgottak, és Filep Király alatt katonáskodván 's gyakorta győzedelmeskedvén a' nagy erősségre így jutottak-vala; hogy hadi tudománnyal és okossággal mindeneket fokkal fellyül-haladnának, hogy az új katonákat, mikor nem akarnának hartzolni, keserves szókkal megpirongatván és a' henyeséget szemekre hány-

hányván, magok pedig egybe-gyülvén, és pársokat egymással öfzve-tévén, az ellenséget, a' ki inár győzedelmesnek gondolja-vala magát, úgy várták magokra. Ephialtes és mások sokan meg-ölvén, a' többit a' városba kergették. „Ha azért hadakozás volna, nem tíz tizenkét ezer embert kellenék fel-fegyverkeztetnünk; hanem az egész Nemzetünket, jó módjával. Mert az Olofz példa-beszéd: *La forsa, la Regione adesso*: Erő ellen erő kell, és ha nem-is számmal, de virtussal és vitézséggel meg-kell előznünk ellenségünket. Azért mind egy annak *consideratioja*, akár kit-sin, akár nagy hadat tartunk, *disciplina* alá kell venni. Minden dolog e' Világon, valami módon *instituatik*, azzal tartatik és *conservatik*. Valamelly Ország fegyverrel nyeretett, fegyverrel-is óltalmaztatik: és minékünk Magyaroknak valamink

vagyon, fegyverrel nyeretett az a' mi Eleinktől, úgy tartatott eddig; és nintsen kérdés már abban: ezután-is úgy kell megtartani. A' békefűség, a' frűgy, a' tsendes élet, haszontalan gondolkodás minékűnk; kárunkkal meg-tanúltuk. A' mi első *Politiánk* fegyver vűlt: most-is annak kell lenni: mert mi egyébhez engedetlenek vagyunk: és ha vűlnánk, 's ha a' vűtésűge meg-tudjuk, más *subtilitásokat in rationem status* mi nem esmérhetűnk; 's olly Nemzettel-is vagyon dolgunk, a' ki mi nálunknál ravafzabb, álnokább, több: 's ha fegyverrel meg-gyűz, mindennel meg-gyűzűt. A' mi régi Sz. István Királyunknak koronázza azzal fejűt, a' ki őldalára kardot ővedez. Más Nemzetek, kiktűl meszfűze vagyon a' Pogány izomsűzűd, kiknek hosz-zabb reménysűgek lehet, és a' vesűzedelmet nem olly közűlrűl látják, mint mi, őltűz-

tűzzenek lűborba, bűrfűnyba és kamukába. Mi kik immár ennyi kárunkkal a' Pogányal őfűze-bomlottunk és hűborodtunk, nem vűfelhetűnk egyűb őltűzetet fűgyverderűknál, pűnrcűlnál; egy fűzűval fűgyvernűl és vasnál. Tudom lűfűznek ollyanok, a' kik minden crűnket, igűkezetűnket tűsekűlynek és fűűksűgesnűl alább-valónak fogják tartani, annyi fűk fűzű ezer Tűrűk, annyi hadi fűzerfűzűm és ágyuk ellen. De én azoknak meg-fűelelek: Az én tanásűsom az, hogy a' mi hadakozűfűnknek fundamantomátű vesűűk; kit ha meg-tűselekűfűnk, könnyen reű épűthetűnk, a' mit akarűnk: isműt abban fűemmi kűtsűget nem tehetűnk, ha illyen *dispositiűval* lűfűfűnk: fűgűtsűget műfűoktűl-is eleget talűlhatűnk; mert tűrműfűzet fűzerint-valű *Ratiűbűl*-is vagyon, hogy ha kit lát ember fűerűnykedni a' maga cűlgűban, inkább ád fűgűtsűget ollyan-

nak, hogy-fem a' túnyának, a' maga *securitassával* nem gondolónak 's restnek. Mert ha tsak 'sebbe tézfzük kezeinket, senki nem gondol velünk: 's ha nem tudom mint kérünk-is segítséget, azt fogják mondani felőlünk: *Quaerunt gentem cum qua cadant.* Magok közt pedig ezt: *Fatis cede Diisque, et cole jelices, miseros fuge.* Tehát böltsen mondotta *Xenophon*, hogy kinek fegyvere kéfzen vagyon és *resolutioja*, azt nyeri véle, hogy fok barátokat talál; ellenséget avagy keveset, avagy senkit. Holott azoknak barátságára, a' kiknek ők-is szolgálhatnak, nagy örömet adja magát, hogy ő tőlök várhasznának valamikor segítséget. Azért az én fundamentomom békekeséges időben 12 ezer ember: holott hadakozás ha lenne (a' minthogy legyen-is) az én tanátsom szerint leg-alább annyi Gyalognak és Lovasnak 12 ezer embernek kell len-

lenni *pro fundamento.* Ehez, a' mint mondam az egész Nemzetünket fegyverkezve vegyük rendbe; legyen elegendendő ágyunk és minden hadi szerzámunk. Ha így léfzen dolgunk, felelek mind életemig, az Idegeneknél-is elegendendő segítséget találunk; 'sőt ha ugyan volna-is, hogy nem találánánk, tsak a' magunk erejével-is annyit tehetünk, a' mennyi elég volna óltalmunkra. És ha nyáron szembe nem szállhatunk-is ellenséginkkel. télen jó *processus*-okat remélhetünk, mikor a' Török visszafzszáll; nyáron pedig, *in defensionis termino* maradjunk. Bizonyára alább hágy a' Pogány, 's azt a' frígyet, a' kit mi-is vé rünkkel tőle vásárlottunk; ő fogja tőlünk kérni. Tekintsünk tsak a' mostani nyomórúlt állapotunkra, és jól *consideráljuk*; most ha valami tsak meg-rezzen-is a' Török' réfzéről, futunk ide 's tova, vizeken havafokon által, ki imide, ki amoda: minden *remediumunk* tsak a' másoktól-való segítségkőldulás. Nints magunknak népünk, ki vel

vel occurrálhassunk a' veszedelemnek. Nint,
egy enkerünk, a' kit hova tehetnénk. Ból-
dog ISTEN! hiszem nagy *vilitas* ez! Mi
vagyunk-e Magyarok? De bár annak ne
mondjuk magunkat. Ha Váradot visszafra
nem veszfzük, ha Erdélyt el-vesztjük, ne-
is hadakozzunk bár azután; hanem vagy
most, vagy soha sem. Fussunk-ki az Or-
szágból, ha ezt resteljük. Ugy hallom, e-
lég puszta vagyon *Brasíliában*, kérjünk Spa-
nyól Királytól egy Tartományt, 's tsinál-
junk egy *Coloniát*, légyünk Polgárrá.

De ha ki' bízik Istenében, szereti Ha-
záját, van egy tsep Magyar vér bennne,
kiáltson-fel az Égbe az Istenhez, és éne-
kelje velem ez Débora' Énekét: *Qui spon-*
te offertis de Izrael animas vestras ad periculum,
benedicite Domino. Nova bella elegit Domi-
nus, et portas bostium ipse subvertit: cor meum
diliget Principes Izrael; qui propria voluntate
offertis vos discrimini, benedicite Domino.

A M E N !

In Consensum EPIGRAMMA.

A Rma parat quicunque focos Patriosque Penates
Diliget; ab pudor est Patriam sic cedere Genti
Barbaricae! frustra paci confiditis ultra,
Hunnjaci; rutilum praestat mutare veterno
Martem, Pannoniae. cedet Victoria Palmam.
Ite alacres et spe pleni, nam Martia nondum
Sedibus ex vestris Virtus decessit et oris.
Zrinus hoc magnus Banus (ni fata procellis
Turbarent) voto poscit, Turcamque potentem
Orbe procul ferro promptus praescribere toto,
Martius est animo hic, et scuto Palladis audax.

Azon Magyarúl.

Fegyvert 's bátor szívet kell annak szerzeni,
A' ki Hazájáért kész hartzot próbálni,
Élet 's halál között szerentsét keresni,
Kard, süti lövés közt nem kell semmit félni.
Világ előtt szégyen Hazánk' pusztulása,
Minden tsata nélkül Magyarnak romlása,
Nagy hírű Nemzetnek prédára hullása.
Török dandároknak könnyen kőborlása.
Kevés békeséghez mellyel tsak hiteget
A' Török bennünket, 's magához édesget,
Ne bízzunk: mert mutat romlandó üveget;
Vagy édes méz alatt nyújt keserű mérget.
Zászlód alá Hazám kérd, jöjjön Magyar Mars,
Pusztító had ellen, ki légyen veled társ.
Mert már honnyad alatt alig maradt az arr;
Félek rajta, hogy te öved ne légyen hárs.
Szállj-

Szállj-ki hát álmodból, még pihenést vehetsz;
 Fogj fegyvert markodba, szabadulást nyerhetsz
 És bánatos ködből majd öröme mehetsz,
 Fel-tett szándékodban kívánt véget érhetsz.
 Imhol sok Bestia ellened kardot vont!
 De ha ferénységed tunyaságot el-bont,
 Sok zászlós kópiát hődjával öszve-ront,
 Rendelt csoportokat szaggatva széllyel-bont.
 Virtus még közülünk szintén ki-nem szakadt;
 Noha sok Muszurmány bátorságra fakadt:
 Sokszor Magyar miatt Török Hőld meg-apadt
 Most-is éles kardunk hüvelyben nem ragadt.
 Zászlós Magyar vitéz tőlünk illy jót kíván:
 Induljunk-meg immár kedves Hazánk' kárán,
 Ne hagyjuk töltözni Pogányt magunk javán,
 Példát kész mutatni egy vitéz Magyar Bán.
 Ha Magyar kard Pogány karddal öszve-tserdül,
 Jól fordul 'a' kotzka, szerentsénk-is perdül,
 Bánatban bús elménk öröme fel-zendül,
 Vitézségünk miatt Pogány' füle tsendül.
 Így jön-meg Hazánk'nak régi szabadsága;
 Bánat 'siralomnak öröm lesz' váltsága;
 El-pufztúlt földünknek lehet orvossága:
 Igaz Magyarságnak tsak ez kívánsága!

Múzeum
 Könyvtár
 Z. L. J.

1771

Thenden
mogiani

11

Leng

Leng

only

pro. Lenc.